 DOI: 10.7816 /idil-07-48-10

TÜRK DESTANLARINDA ALP KADIN VE KURTULUŞ SAVAŞI RESİMLERİNE YANSIMALARI

Murat AKSOY

Dr, MEB, hekirliya(at)hotmail.com

ÖZ

Türk destanlarının hemen hemen tamamında kadın karakterler yer aldığı gibi bazılarında da erkek karakterlerden dahi ön planda olmuştur. Bu kadınlar, zırh giymiş, kılıç kuşanmış halkına ve ordusuna önderlik etmiştir. Bu karakterler "Alp Kadın" olarak adlandırılmıştır. Bu destanlardan bin yıl sonra, Anadolu'nun işgal edilmesiyle birlikte kadınlar, direnişin örgütlenmesinden cephede savaşmaya kadar, her alanda aktif olarak yer almışlardır. Kara Fatma, Şerife Bacı, Nezahat Onbaşı destanlaşan bu isimlerdendir. Sözün hâkim olduğu çağda destanlar vasıtasıyla anlatılan Alp kadın, görsel çağda resim aracılığıyla anlatılmıştır. Bu çalışmada Kurtuluş Savaşı resimlerindeki kadın figürleri, Türk destanlarındaki alp kadın tipi üzerinden incelenmiş ve aralarındaki benzerlikler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler:
Türk Destanları, Alp Kadın, Kurtuluş Savaşı Resimleri.

APL WOMAN IN TURKISH EPICS AND THEIR REFLECTİON TO THE PAINTINGS OF THE WAR OF INDEPENDENCE

ABSTRACT

Not only do female characters play a part in almost all Turkish epics but they also shine out compared to male characters in some others. These women have girded themselves with a sword, a shield and armour as well as leading their people and armies. These characters are called as 'Alp Women'. A thousand years after these epics, together with the invasion of Anatolia, women have actively participated in all purviews from organizing resistance to fighting on the front. Kara Fatma, Şerife Bacı, Nezahat Onbaşı are one of those names which come to the fore. The Alp Women, told by epics in an age when oral tradition prevailed, are now shown by paintings in the age of visual illustrations. Within the scope of this study, female figures in the paintings of the War of Independence have been investigated in terms of Alp Women traits and similarities of both have been revealed.

Keywords:
Turkish Epics, Alp Woman, Paintings of the War of Independence.

DOI: 10.7816 /idil-07-48-10

Giriş

Kadının Türk toplumundaki konumu, ne geçmişte ne günümüzde hiçbir toplumda olmadığı kadar önemlidir. Türk kültürünün en eski örneklerinde dahi kadın hep adıyla anılmıştır (Anıl, 2004: 2).Türk destanlarının bazılarında kadın, ilahi bir varlık konumunda bile görülmüştür (Chirli, 2008: 295). Yaratılış Destanında Tanrı'ya yaratacakları konusunda fikir ve ilham veren "Ak Ana" adlı bir kadındır. Oğuz Kağan'ın her iki karısı da insanüstü varlıklardır. "Ak Oğlan" ağaç kovuğundan çıkan nurani bir kadın tarafından emzirilmiştir. Yazılı Türk Kültürü'nün bel kemiğinden biri olan Bilge Kağan Kitabesine, Kağan, anne ve teyzesi gibi kadınlara hitap ederek başlar. Türk Destanlarında kadın, her zaman erkeğinin yanında, ona güç ve ilham verir. Kırgızların meşhur Manas Destanı'nda, evin namusunun koruyucusu kadındır. "Birinci zenginlik sağlık, ikinci zenginlik ise kadındır" sözü Kazaklarda kadına verilen önemi anlatması açısından önemlidir (Saçkesen, 2007: 490-491).

Birçok Türk destanında kadın (isimleriyle birlikte) yer aldığı gibi bazılarında da erkek kahramanlardan dahi ön planda olmuştur. Bu kadınlar zırh giymiş, kılıç kuşanmış, halkına ve ordusuna önderlik etmiş, hekimlik yapmış, erkeklerle teke tek mücadele etmiştir. Erkeğinin önüne geçmeyişi saygısındandır. Yoksa o çoğu zaman erkeğinden daha akıllı, daha aklıselim ve daha bilgece davranabilmiştir. Yeri geldiğinde şefkatli bir anne, yeri geldiğinde iffetli bir eş, yeri geldiğinde halkı için kendini feda edebilen bir "alp kadındır" destanlardaki Türk kadını. Savaşçı, göçebe bir kültürde yoğrulan bu kadın tipi hemen hemen bütün Türk destanlarında çıkar karşımıza.

Türk Destanlarında Alp Kadın

400.000 mısrasıyla dünyanın en uzun destanı olma özelliğine sahip (Akyüz, 2010:171) Manas Destanı Kırgız Türklerine ait bir destandır. Destanda Kırgızların Kalmuk-Moğollar ve Çinlilerle aralarında geçen mücadeleler konu edilir. Destandan Kırgız kültürü ve Kırgızların yaşadığı coğrafyadan inançlarına kadar birçok konu hakkında bilgiler edinilebilir (Bars, 2014: 346). Destanın en önemli kadın karakteri, Demir Han'ın değerli kızı, Manas'a layık bir gelin olarak tanıtılan Kanıkeydir. (Günay, 1998: 56). Sezgileri yüksek bir bilgedir Kanıkey: Birçok yerde Manas'ın veya yiğitlerin zor durumda olduklarını sezmiş ve onları içinde bulundukları durumdan kurtarmıştır. Madıkan ile yapılan savaşta, savaşmaktan bitap düşmüş Manas ve yiğitlerine, Kanıkey ihtiyaçları olur düşüncesiyle yürük deveye erzak yükleyip göndermiştir. Bu azıktan yiyen Manas ve yiğitlerine tekrar güç gelmiştir. Almambet Kalmuklarla yapılan savaş sırasında dokuz yerinden yara almış, bu yaralarından kurtulması ve tekrar savaşa dönmesi Kanıkey'in hazırlayıp kendisine verdiği ilaçlarla mümkün olmuştur (Akyüz, 2010:176).

Yeri geldiğinde savaşçıdır Kanıkey, tıpkı Manas'ı ölümden kurtardığı zaman olduğu gibi. Saçlarını toplar, kocasının zırhını giyip silahlarını kuşanır, yiğitler gibi savaşır, yaralansa da kocasını bırakmaz, Manas'ı emin bir yere götürmeyi başarır ve orada tedavisine başlar (İnan, 1992'den aktaran Akyüz, 2010: 173). Manas destanında Kanıkey'den farklı, yukarıda anlatılan özelliklere sahip başka kadın karakterlerde yer almaktadır. Bunlar: Manas'ın annesi Çayırdı Hatun, Er Gökçe'nin eşi Ak Erkeç ve Semetey'in eşi Ay Çörek'tir. Türk destanlarının en önemlilerinden birisi de Oğuz Kağan Destanıdır. Türk destanlarının genel özelliklerinden biri Alplerin evlenme şeklidir. Alpler evlenecekleri zaman eşlerini mücadeleci ve yiğit kadınlardan seçerler ya da onlara tanrı tarafında bu özelliklerde kadın bahşedilir (Yardımcı, 2007: 51). Destanda Oğuz Kağan'a verdiği mücadeleler sonucunda hediye olarak bu özelliklerde kadınlar verilir. Bu kadınlar, Oğuz Kağan'a ideali olan cihanı ele geçirme ülküsüne hizmet edecek evlatlar verirler. Coğrafya ve yaşam kültüründen dolayı burada insan hayatının esasını aşk değil sürat ve hareket oluşturur. Düşmanların yenilmesinde, fetihlerin yapılabilmesinde bozkır hayatının temeli olan at ve ok'un yanında üçüncü unsur olarak "kadın" görünmektedir (Şen, 2003:124). Bu kadınlar sıradan kadınlar değil Alp özelliğine sahip kadınlardır. Destanların genel mantığı: "Alp'e yakışan Alp kadındır" şeklindedir.

Dede Korkut Hikâyeleri olarak bilinen ve tam adı "Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan" olan eser Türk hikayeciliğinin en kıymetli eserlerinden bir başkasıdır (Arı,vd. 2010: 276). Dede Korkut Hikâyelerindeki toplum savaşçı, göçebe bir toplumdur, böyle bir toplumda hayatta kalabilmek için kadınlarda erkekler gibi savaşabilmelidir (Kaya, 2002: 51). Dede Korkut Hikâyelerinde iki farklı kadın tipinin oluştuğu görülmektedir: Alp Tipi kadın, ideal eş ve anne olan kadın (Uygur, 2013: 5). Bu hikâyelerde kadınlar, yerleşik kültürlerde ortaya çıkan edebi eserlerde olduğu gibi haz ve aşk nesnesi değildirler. Böyle savaşçı bir toplumda erkek, kadında, kendisi için en önemli değer olan kahramanlık özelliğini bulmak ister. Aynı durum kadın içinde geçerlidir. Göçebe ve savaşçı bir toplumda düşman hem erkeğin hem de kadının hayatını tehdit ettiğinden her ikisi için de cesur ve kuvvetli olmak bir zorunluluktur (Bars, 2014: 127). Kadının ata binmesi ve ya silah kullanması yaşanılan iklim koşullarının ve coğrafya toplumları arasındaki ilişkinin bir sonucudur. Sarı Donlu Selcen Hatun, Banı Çiçek, Boyu Uzun Burla Hatun savaşçı ve arkaik tavırlarıyla bu tip kadınlara örnek verilebilir (Öncül, 2008: 580).

Er Tabıldı Destanı ise Kırgız Boyunun en önemli

DOI: 10.7816 /idil-07-48-10

destanlarının başında gelir ve destanın ana konusu Er Tabıldı'nın hayatıdır. Er Tabıldı Destanında kadın tipleri üç gurupta toplanır:

I. Tip ideal eş ve anne tipidir. Destanda Agaça, bu guruba girmektedir ve Ermankan'ın eşi, Er Tabıldı'nın annesidir. Agaça çocuğunu hayırlı bir evlat olarak yetiştirmek için elinden gelen her şeyi yapar. Düşmanlarının tüm eziyetlerine, çocuğuna zarar gelmemesi için katlanan Agaça ideal eş ve anne tipine örnek gösterilecek bir karakterdir. Oğlunun öldüğü haberine inanmaz ve düşmanlarına meydan okur. Agaça, Kalmukların hakaretine uğrar buna rağmen aklıselim davranır ve toplumunun selameti için onlara göz kulak olur. Agaça gerektiğinde savaş meydanlarında eşinin yanında savaşan ve çocuklarının koruyucusu olan bir savaşçıdır.

Destandaki II. tip ise ideal sevgili tipidir. Han kızı olan Çaçıkey ideal sevgili tipidir ve Er Tabıldı'nın eşidir. O, güzelliği ve zekâsı ile çevresi tarafından gıpta edilen, Er Tabıldı'nın danışmanı, evinin koruyucusu olan bir kadın karakterdir. Çaçıkey, çetin bozkır kültürünün yarattığı bir karakterdir. Savaşçıdır: Er Tabıldı'nın yokluğunda o'nun yerine geçer ve savaş meydanlarında kahramanca savaşır. Yöneticidir: Kocası yokken obaya sahip çıkar. Çaçıkey kocasının kölesi değil danışmanı ve can yoldaşıdır. Destanda karşımıza çıkan III. Kadın tipi olarak yardımcı tipi görüyoruz. Er Tabıldı'nın kız kardeşi Kardıgaç bu tipe en uygun karakterdir. Her ne kadar kılıç kuşanıp savaş meydanlarında savaşmasa da o, ağabeyi ve diğer savaşçı yiğitlerin tabiri caizse psikoloğudur. Onların sevinçlerini ve kederlerini paylaşır ve tek isteği halkının verdiği mücadele de galip gelmesidir. (Saçkesen, 2007: 491-494).

Bir başka Türk destanı da Karaçay-Malkart Nart Destanlarıdır. Bu destanlarda anlatılan kahramanların hemen hemen tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Fakat sahip olduğu özelliklerle diğer bütün erkek kahramanları gölgede bırakan bir kadın kahraman karakteri vardır. Bu karakter Nartların bilgesi ve yol göstericisi olan Satanay Biyçe'dir. Nartların lideri olan Örüzmek'in karısıdır Satanay Biyçe. Kocasıda dâhil olmak üzere bütün Nartları perde arkasından yöneten odur. Satanay Biyçe, bilgeliği, becerikliliği ve çeşitli olağanüstü özellikleriyle ön plana çıkarken, eski Türk destanlarında anlatılan "alp tipi kadın" karakterleriyle paralellik göstermektedir. (Adiloğlu, 2004: 9-17).

Alpamış Batır Destanı, Kazak halkının kahramanlık destanları içerisinde en eski olanıdır. Destanlarda Alpamış Gülbarşın ile Targın ise Akşahan'ın kızı Akcünis ile evlenir. Her iki evlilikte yapılan mücadeleler ve gösterilen kahramanlıklar sonucu gerçekleşir. Kurkta da destanda kahramanın akıl hocası ve en samimi arkadaşıdır. Kobılandı'nın Kurtka olmadan savaş kazanması biraz kuşkuludur. Kahramanın sıkıştığı an ona doğru yolu gösteren akıl veren yâri Kurtka'dır. Kobınaldı'ya yol gösterip tavsiyelerde bulunurken de hep halkının menfaatini gözetir. Kurtka, Kobınaldının atını güzelce besleyerek onu savaşa hazır tutar. Kobınaldı ise bütün olanların farkındadır ve Kurtka'ya "aklı fazla Kurtkancan Han olmaya layıktır" diye iltifatlar ederek ona çok değer verdiğini gösterir (Söylemez, vd. 2000: 37-44).

Şor kahramanlık destanlarında da kadınlar önemli bir yere sahiptirler. Kadınlar bu destanlarda hem başkahraman hem de yardımcı kahraman olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ölen Tayçı ve Kara Kağan destanlarında olduğu gibi. Bu destanlarda, erkeklerin olduğu kadar kadın kahramanların da doğaüstü güçlerinin olduğunu görüyoruz. Bu kadınların güçleri doğuştandır. Destanın kadın kahramanları, orta dünyanın erkek kahramanlarıyla karşı karşıya geldikleri gibi zaman zaman olağanüstü varlıklarla da karşı karşıya gelebilmektedirler. Kara Kan Destanı'nda Altın Arık adlı kız Çılan Han'ın içindeki insanları onun kalbini kılıcıyla parçalayarak kurtarır.

Kan Pergen destanında değişik kadın karakterler Kan Pergen'e olacakları önceden haber vererek onları tehlikelerden korurlar. Diğer Türk destanlarında olduğu gibi Şor destanlarında da kadınlar erkekler gibi at biner kılıç kuşanırlar. Ölen Tayçı destanında Kögey Kök, kocasının yerine geçer ve kocasının otuz kat zırhını, otuz kat çizmesini giyer. Bundan sonra Kögey Kök'ün kadın yüzü kocasının erkek yüzüne dönüşür. Diğer destanlarla benzer bir şekilde destanlara konu olan karakterler sadık, cefakâr ve kocalarının en yakın destekçileri şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar. Destanlarda her ne kadar kadının en büyük özelliği anne oluşu olsa da, kadınlarda erkekler gibi ok atar, ata biner ve erkeklerle mücadele ederler (Chirli, 2008: 295-305).

Yukarıda ele alınan destanların neredeyse tamamında Türk kadını savaşçı, mücadeleci, gözü pek ve aklıselim bir karakter olarak betimlenmektedir. Toplumun ve eşinin nazarında saygıdeğerdir. Destanlardaki kadının bu durumu doğal olarak Türk toplumunun bir yansımasıdır. Yaşayan toplumda bir mevkisi olmayan kadının aynı toplumun destanlarında, hikâyelerinde kahraman olarak ele alınması elbette beklenen bir şey olamaz. Toplumda değer olarak karşılığı olan şeyler efsanelerde, destanlarda ya da hikâyelerde kendisine yer bulabilir. Türk kadınının destanlarda yer alabilmesinin nedeni tam olarak, toplumda saygıdeğer bir yerinin olmasından kaynaklanır. Her ne kadar Türk kadınının 'alp' özelliği, zamanla ve çeşitli sebeplerden dolayı yok olmuş gibi görünse de bu bir yanılgıdan ibarettir. Tarih, zamanı ve yeri geldiğinde bu özelliğin tekrar ve kuvvetli bir biçimde ortaya çıktığını kanıtlamaktadır.

Türk kadınının 'Alp' özelliği Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı zor durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bunun en son ve en kuvvetli örneği hiç şüphesiz

DOI: 10.7816 /idil-07-48-10

Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı Destanlarıdır. Çanakkale Savaşı, Türk Kadını'nın kendi çerçevesinden, 20. Yüzyılda yazdığı ilk büyük destanın kaynağıdır. Türk kadını Balkan Muharebeleri sırasında tecrübe kazanmış, bu tecrübelerini Çanakkale Savaşı sırasında gerek cephede gerek cephe gerisinde göstererek canla başla mücadele etmiştir. Çanakkale Savaşında, ailesini korumak için çarpışan kadın savaşçılardan, cephede keskin nişancı olarak görev yapan savaşçılara kadar birçok kadın kahraman çıkmaktadır karşımıza. Salime Servet Seyfi Hanım savaşın bütün kötülüğünü bilmesine rağmen oğlunu vatan için cepheye gönderirken hiç tereddüt etmemiştir. İzmir'in Kemalpaşa Kazası'nın Ahmetli köyünden Mehmet Efendi'nin kızı Hatice Hanım bu alp kadınlardan bir diğeridir. Savaş sırasındaki mücadeleleri esnasında dokuz yerinden yaralanmış bu kadın savaşçı, Türk destanlarındakine benzer bir şekilde kadın kimliğini gizlemiştir. Savaş sırasında Türk kadını, "savaşan", "hasta bakan", "yardım toplayan", "çalışan", "anne-eş-kardeş" kimliğiyle her alanda faaliyet göstermiştir. Eşini, çocuğunu, babasını, kardeşini kaybetmiş fakat metanetini kaybetmemiştir ve en nihayetinde Vatan Sağ olsun demesini bilmiştir (Yazıcı, 2011: 246-261).

Balkan Savaşı ve Çanakkale Savaşında olduğu gibi Kurtuluş Savaşında da, ister hazırlık aşamasında olsun ister savaş sırasında olsun Tük Kadını'nı hizmetlerinin önemi çok büyüktür (Sağ, 2001: 19). Kurduğu dernekler, düzenlediği mitingler ve verdiği politik mücadelenin yanında, yurdunun müdafaası için silahlı mücadeleye de iştirak etmiştir. Cephe gerisinde silah endüstrisinin işleyişine, askerlere giyecek temin edilmesine, cepheye silah ve cephane taşınmasına ve sosyal ve ekonomik sistemin işleyişine katkıda bulunarak milletçe verilen bu mücadeleye büyük bir katkı sağlamıştır (Osma, 2006: 91). Hiç şüphesiz Milli Mücadele yıllarında kadınların en aktif oldukları faaliyetlerin başında halkın bilinçlenmesi ve mücadeleye destek olması için kurulan cemiyetlerde görev almaları gelmektedir. Kadınların aktif ve yoğun bir şekilde görev aldıkları cemiyetlerin başında Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti, Muallimeler Cemiyeti ve Anadolu Kadınları Müdafaa-ı Vatan Cemiyeti adlı cemiyetler yer almaktadır (Özdemir, 2011: 51). Milli Mücadele siyasi olarak da desteklenmesi gereken bir mücadeleydi ve bu alanda da kadınlar yine bir 'alp kadın' gibi en önde savaşıyorlardı. Özellikle İzmir'in işgalinden sonra başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde düzenlenen mitinglerde pek çok kadın halka hitap etmiş, işgalcileri protesto etmek için aktif bir şekilde çalışmışlardır (Bulut, 2013: 323). Bu mitinglerin en ünlü hatiplerinden biri Halide Edip'tir. O, 23 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir çoğunluğu kadın olan iki yüz bin kişiye hitap ederek meydandaki insanlara bağımsızlık yemini ettirmiştir (Şahin vd. 2013: 61).

Cephe gerisinde mitinglerle, kurdukları derneklerle mücadeleye destek olan Türk kadını, yeri gelmiş Kanıkey'in zırhını kuşanıp savaş meydanına çıkması gibi, silahını alıp cephenin yolunu tutmuştur. Tayyar Rahmiye, Nezahat Onbaşı, Kara Fatma (Fatma Seher), Adile Onbaşı, Gördesli Makbule, Şerife Bacı, Ayşe Çavuş bizzat savaşa katılmış, bazıları yüksek rütbelere kadar çıkmış 'Alp Kadın'ların sadece birkaçıdır. Bunların dışında evini, iffetini, çocuklarını koruyan 'Alp Kadın' erkeğinin cepheye gitmesiyle birlikte aile ekonomisini devam ettirme görevini de üstlenmiştir. Tarlalarda çalışarak ürün hasat eden, bu ürünleri pazarlayan Anadolu'nun (Osma, 2006 : 92) 'Alp Kadın'ı olmuştur.

Kurtuluş Savaşı Resimlerinde Alp Kadın

Alp kadın tipi hayali bir tip değildir. O, bozkır kültürünün ürettiği sahici bir tiptir. Estetize edilmiştir sadece. Destanlar çağında destanlar aracılığıyla, modern görsel çağda ise görsel araçlarla. Kurtuluş Savaşı resimleri, Alp Kadın'ın eski Türk destanlarından farklı olarak ortaya çıktığı, estetize edildiği başka bir mecradır. Alp kadın'ın çağdaş Türk resminde görsel olarak sahneye çıktığı tarih, Kurtuluş Savaşı'nın hemen öncesi ve devam eden yıllardır. Bu yıllarda birçok sanatçı, eserlerinde Alp Kadın tipiyle örtüşen figürlere çokça yer vermişlerdir. Halil Dikmen bu sanatçılardan biridir. "O Cumhuriyet Türkiye'sinin heyecanlı kuruluş günlerinin ressamıdır"(Girgin, 2009: 15).

1933 tarihli "Cephane Taşıyan Köylü Kadınlar" tablosu, bu kuruluş günlerinde Türk Kadını'nın rolünü en iyi anlatan yapıtlardandır.

Resimde öküzü yönlendiren küçük kız dışında bütün kahramanlar mermi taşımaktadır… Resme egemen olan toprak sarısı ışık bağlam içindeki bütün kahramanları etkileyerek, onları, içinde bulundukları uzama benzetmiştir… Uzamın göstergeleri tepeler, koyu gri gökyüzü, çorak arazidir… Arka planda tepelerin arasında bir köy görünmektedir. Köyde dikkat çeken betilerden biri,

Resim 1. Halil Dikmen: (1933) Cephane Taşıyan Köylü Kadınlar.

Bu beti, savaş içinde olan bir coğrafyayı temsil etmektedir. Resmin merkezinde yer alan kadın, kaslı vücut yapısı, yüzündeki öfkeyle karışık kararlılık ifadesiyle savaşçı bir kadındır. Sağ eliyle taşıdığı mer-

DOI: 10.7816 /idil-07-48-10

mileri sıkıca tutarken sol eliyle biran önce yetişmesi gereken cepheyi işaret eder gibidir. Bir an önce yetişip oğluna, eşine, kardeşine yardım etmesi gereken cephe. Bu tablo, düşünüp karar verebilen, bu kararını eyleme dönüştürebilen "Alp Kadın"ın resmidir. Bu, kocasının yokluğunda onun yerine geçip obasına, ülkesine sahip çıkan, gerektiğinde düşmanla savaşan (Bars,2014 :132) Çaçıkey'in resmidir.

Çağdaş Türk resminin önde gelen isimlerinden birisi olan Sami Yetik aynı zamanda bir Osmanlı subayıdır. Yetik bu yönüyle savaşı, zorluklarını ve bu zorluklar arasında Savaşçı kadın'ın konumunu en iyi bilen ve resmeden sanatçılardandır. "Cephane Taşıyan Köylüler" tablosu o zorlu yılların yaşanmışlığının bir ürünüdür. Kahverengi tonların yoğun olarak kullanıldığı resimde hareket hissi etkilidir. Uzaktaki dağların yamacına vuran sarı ışıkla derinliğin etkisi artırılmış, kuvvetli bir perspektif ortaya çıkartılmıştır. Kompozisyonun merkezinde ikisi izleyiciye dönük üç kadın ve bir erkek figür yer almaktadır. Kağnıyı iten figürlerin hareketleri mevcut zorluğu ve gerilimi hissettirirken resmi kıyafetli hiç kimsenin olmayışı da savaşa gönüllü katılımın bir işaretidir. Bu yönüyle Yetik'in anlattığı bir hikâye değildir, o gördüğü ve yaşadığı şeyi resmeder. Satanay Biyçe'dir onun gördüğü: O yokuşun ortasında nefes nefese öküzleri çeken, dilinde dualarla cephane yüklü kağnının arkasındaki kadın.

Savaş ortamında olması iffetinden bir şey eksiltmez ya da koşulların imkânsızlığı yıldırmaz onu. Dede Korkut'un Burla Hatunu'dur Yetik'in resmettiği Alp Kadın: Yiğit, iffetli ve fedakâr. Kan Turalı'ya: "Big yigit baş esen olsa börk bulınmaz mı olur, bu gelen kâfir çok kafirdür, şavaşalum, dögişelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün" (Ergin 1989: 194) diyen Selcen Hatun'u görürüz Yetik'in resminde. Hem kağnının arkasındadır savaşçı kadın hem önünde, hem erkeğinin yanındadır hem ondan bağımsız. Uzayıp giden ve sonra dağların arasında kaybolan kalabalığın her yerindedir. Göçebe step kültürü Alp Kadın'ı nasıl kavurur ve hayata hazırlarsa işgale uğramış bir Anadolu'da Şerife Bacı'yı, Kara Fatma'yı, Nezahat Onbaşı'yı Alp Kadın'lığa hazırlar.

Resim 2. Sami Yetik: (1917) Cephane Taşıyan Köylüler.

Abidin Elderoğlu'nun "Ayrılış" adlı resmi (1935) "…sekiz kahraman ve onların eylemlerinden oluşmaktadır. Resimdeki en güçlü kahraman genç bir askerdir. Bu askerin çevresinde yaşlı bir kadın, genç bir kadın, çıplak ayaklı bir erkek çocuk ve resmin sağ alt köşesinde yaşlı bir adam yer almaktadır" (Keser, 2012: 61). Bütün figürlerden daha yukarıda konumlandırılan figür simgelediği değer bakımından hepsinden daha önemli durmaktadır. Büyük olasılıkla Mustafa Kemal'i simgeleyen bu figür elinde tutuğu bayrakla uğruna savaşılan Devleti betimlemektedir. Bamsı Beyrek'in evlenmek istediği ve babasına : "Baba mana bir kız alı vir kim men yirumden turmadın ol turmah gerek, men karakoc atıma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana bas geturmek gerek, bunun gibi kız alı vir baba mana" (Ergin 1989: 124) diyerek özelliklerini sıraladığı savaşçı kadının ete kemiğe bürünmüş halidir Elderoğlu'nun tablosundaki genç kız. Resimdeki diğer bir kadın karakterde, sol eli göğsünde, oğlunun alnını öperek onu savaşa uğurlayan figürdür. Sahne Manas destanındaki Kanıkey'in oğlu Semetey'i Talas'a uğurlama sahnesine çok benzemektedir:

> *Ayrıca Talas'a gitmek isteyen oğlu Semetey'e Kanıkey, yolda karşılaşacağı çölleri, tepeleri, ırmakları, babasının silahlarını anlatmak kaydıyla tavsiyelerde bulunmuş ve Semetey'in Talas'a kısa yoldan ve güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamıştır. Talas'a ulaşan Semetey için, onu öldürmek isteyen Cakıp Han, Abeke'ye: "Anası Kanıkey onu hazırlamış, ona çok şeyler öğretmiş… (İnan, 1992, s. 144'ten aktaran Akyüz, 2010: 175) demiştir.*

Resim 3. Abidin Elderoğlu: (1935) Ayrılış.

Kanıkey'in Semetey için çektiği sıkıntıları, Elderoğlu'nun Alp Kadın'ı cepheye uğurladığı oğlu için çekmektedir. Resimde askeri uğurlayan bir baba figürü yoktur ve burada da oğlunu uğurlayan Alp Kadın'ın, Kanıkey gibi dul olduğu düşünülebilir. Savaşçı kadın bir zamanlar eşine gösterdiği desteği savaşa hazırladığı oğluna da göstererek, aynı zamanda ideal bir anne'de olmuştur. Evladını iyi ve erdemli bir savaşçı olarak yetiştirmiş ona

DOI: 10.7816 /idil-07-48-10

akıl-nasihat vererek onu, başına gelecek kötü olaylardan da korumaya çalışmıştır (Akyüz, 2010: 176). Kanıkey, Eldreoğlu'nun fırçasında, Ayrılış resminde yeniden hayat bulmuştur. Fakat Kanıkey bu sefer Manas destanında değildir. Bütün savaşçı özellikleriyle, bütün bilge özellikleriyle, bütün iffeti ve sağduyusuyla Kurtuluş Savaşı destanındadır. Kanıkey'in uğurladığı Semetey, işgale uğramış yurdunu kurtarmaya giden Mehmetçik'tir artık.

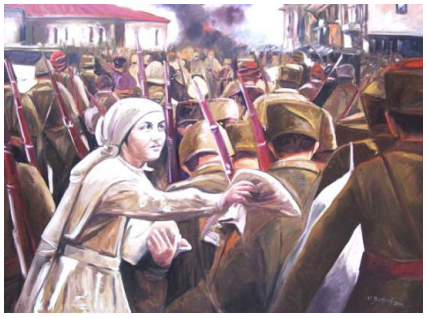
Resim 4. Ramiz Aydın: (1981) Mermi Taşıyanlar.

Bu durum figürlerde yorgunluk hissini kuvvetlendirse de bıkkınlık belirtisi oluşturmaz. Kadınların elbiselerinin uçları parçalanmış şekilde resmedilmiş, buda "yokluk içinde kazanılan savaş" söylemini güçlendirmiştir. Kadınları konu alan İstiklal Savaşı resimlerinde olduğu gibi bu tabloda da Türk Kadını sırtında cepheye mermi taşıyarak "Alp" özelliğini bin yıl sonra da kaybetmediğini anlatmak ister gibidir. Emzikli çocuğunun olması onu savaşa katılmaktan alıkoymaz. Yazması, yemenisi, çarığı ve yırtık elbiseleri, Ölen Tayçı destanında Kögey Kök'ün otuz kat zırhı gibidir. Hiç tereddütsüz kuşanmış ve Kalmuklar'a karşı mücadele eden Agaça gibi, cephenin yolunu tutmuştur.

Kurtuluş Savaşı resimleri deyince ilk akla gelen ressamların başında şüphesiz Mehmet Başbuğ gelmektedir. Başbuğ'un yaptığı savaş resimlerinin içinde kadınların öne çıktığı resimler Türk kadınının alp yönünü göstermesi açısından önemlidir. "Şehidin Son Örtüsü" bu resimlerdendir. Resmin tamamına koyu renkler hâkimken ön tarafta bulunan bayrak ve üzerindeki ay-yıldız bu koyuluğu dengelemektedir. Ön tarafta geleneksel kıyafetleriyle bir kadın Türk bayrağı dikmektedir. Bu, geleneklere göre şehitlerin son örtüsü olan bayraktır. Kadın, altındaki kilim ve arkasındaki beşik ile arkadaki cephe görüntüsü farklı mekânlardır. Bu kurgusal anlatım savaş, bayrak ve şehadet arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmekte oldukça başarılıdır. Kadın kocasını cepheye göndermiş, derin bir metanetle şehide son örtüsünü hazırlamaktadır. Arkada savaşın en çetin zamanını gösteren bir sahne resmedilmiştir.

Resim 5. Mehmet Başbuğ: Şehidin Son Örtüsü

Resim 6. Mehmet Başbuğ: (2004)

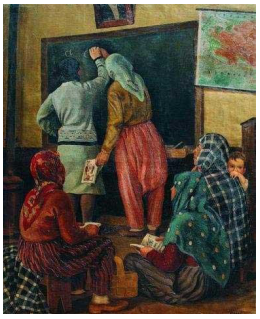
Bu sahnedeki dehşet ve hareketliliğe karşın ön taraftaki durgunluk ve huzur tezat gibi görünse de bu durum alp kadının metanetini en güzel şekilde yansıtmaktadır. Ön taraftaki sahne Manasın ölümünden sonra dul kalan Kanıkey ve oğlu Semetey'i hatırlatırken, arkadaki sahne Manas'ın türbesinin üzerindeki savaş sahnesi resimlerini akla getirmektedir. Bu resimler Semetey'in, babası Manas'ın kahramanlıklarını öğrenmesi için Kanıkey tarafından yaptırılmıştı. Bir başka Başbuğ resminde Alp kadını, şehre giren askerlere bir şeyler uzatırken görüyoruz. Resmin en ön kısmında yer alan kadın, elbisesinden anlaşıldığı kadarıyla Hilal-i Ahmer'de görevli bir kadındır. Elinde azık benzeri bir bezi askerlere uzatmaktadır. Resmin en uzak noktasında yükselen alevler bir mücadele sonucu şehrin düşman elinden alındığını gösterir gibidir. Resmedilen askerlerin büyük bir çoğunluğunun çetin bir mücadeleden çıktığı, askerlerin yorgun hallerinden anlaşılıyor. Başbuğun resmindeki bu Alp kadın, Manas Destanında Madıkan ile yapılan korkunç savaşta yorgun düşen manas ve askerlerine yardım eden Kanıkey misalidir.

Alp kadın sadece cephede düşmanla savaşan kadın değildir. Savaştan sonra da siyaset, eğitim ve ekonomi alanında da savaşan kadındır aynı zamanda. Şeref Akdik'in "Mektebe Kayıt" (1935) adlı çalışması bu mücadeleyi anlatan bir eserdir. Resimde mektebe kayıt yaptırmak için çocuklarını getiren vatandaşlar görülmektedir. Arkadaki harita yeni çizilen sınırlarıyla genç Cumhuriyetin haritasıdır. Resimde net olarak görünen on iki figürün altısı yetişkin beşi çocuktur. Yetişkinlerden dördünün kadın olması önemli bir detaydır çünkü on beş yıl önce cephede düşmanla savaşan "Alp" Türk kadını şimdide cehaletle savaşta yine en ön safta yer almaktadır. Türk kadınının 15 Mayıs 1919'da Halide Ediple Sultanahmet mitinginde başlattığı siyasi mücadeleyi, köyünde ve kentinde kültürel olarak devam ettirmektedir.

DOI: 10.7816 /idil-07-48-10

Resim 7. Şeref Akdik : (1935) Mektebe Kayıt.

Resim 8. Şeref Akdik: (1930) Halk Mektebi.

Yine Şeref Akdik'in "Halk Mektebi" adlı çalışması da eğitim alanında mücadele eden alp kadının resmedildiği bir çalışmadır. İlginç bir ayrıntı ise kadının kucağındaki küçük çocuktur. Alp Türk kadını cephede düşmanla savaşırken de okulda cehaletle savaşırken de çocuğunu yanından ayırmamıştır. Bu durum Türk destanlarındaki "ideal eş ideal anne" tipiyle paralellik göstermektedir.

Resim 9. Ruhi Arel: (1930) Atatürk Köylülerle.

Ruhi Arel'in "Atatürk Köylülerle" adlı çalışması, savaştan sonra kadının evine kapanmadığının bir kanıtıdır.

> *Resimde genç, yaşlı kadın, erkek köylüler askeri ve sivil bir kalabalıkla gelen Atatürk'ü uzakta görülen köylerinin önünde bayraklarla karşılamaktadırlar. Fazla teknik sorunları olduğu görülmeyen tabloda hepsi aynı çizgideki asker, sivil ve köylü portreleri sanki tablo bütünü içinde üzerlerinde özellikle durulmuş bir 'yüzler galerisi' dir (Başkan, 2005: 1053).*

Bu tablo alp kadının savaşmakta olduğu kadar sosyal hayata katılma konusunda da mahir olduğunu gösteren bir çalışmadır. Bu "Yüzler Galerisi"ndeki en belirgin yüzlerden birdir kadının yüzü. Savaşta gösterdiği kahramanca mücadelenin haklı özgüveni vardır hareketlerinde. Alp kadın devlet adamlarını karşılayanların en önündedir, tıpkı cephede olduğu gibi.

Sonuç

Kanıkey, Sarı Donlu Selcen Hatun, Banı Çiçek, Boyu Uzun Burla Hatun, Agaça Çaçıkey, Satanay Biyçe ve Kurtka Türk destanlarında adı geçen önemli kadın karakterlerdir. Onlar güreş tutan, ok atan, zırh giyen, kılıç kuşanan, at binen bozkırın savaşçı kadınlarıdır. Onlar akıl veren, önderlik eden, hekimlik yapan, çocuk yetiştiren, evini çekip çeviren iffet sahibi kadınlardır. Tayyar Rahmiye, Nezahat Onbaşı, Kara Fatma, Adile Onbaşı, Gördesli Makbule, Şerife Bacı, Ayşe Çavuş ise bu kadın karakterlerin 20.yüzyıla yansıması gibidir.

Alp Kadın tipi çağdaş Türk resminde özellikle Kurtuluş Savaşı konulu resimlerde yoğun olarak çıkmaktadır karşımıza. İzleyici, sanki Türk destanlarının görsel okumasını yapmaktadır bu resimler karşısında. Bu resimlerde Kanıkey, Agaça, Çaçıkey ve Satanay Biyçe durmaktadır karşımızda. İslam'la birlikte Türk toplumunda kadın geri plana itildi iddiasını yalanlarcasına. Belki yaşadığı çağ, coğrafya ya da diğer koşullar Türk kadınının savaşçı yönünü doğal olarak bastırmıştı. Ama mesele Yurdunu savunmaya gelince, savaşta eşine, çocuğuna, milletine destek olmaya gelince Türk kadını Alp'lik özelliğinden hiçbir şey kaybetmemişti. Halil Dikmen'in, Sami Yetik'in Abidin Elderoğlu'nu, Ramiz Aydın'ın ve daha birçok çağdaş Türk ressamının resimlerinde, Türk destanlarındaki alp kadınları görmekteyiz. Sadece yaşadığı, savaştığı, destanlara konu olduğu coğrafya ve destanlara konu oluş biçimi değişmiştir. Gerisi hiçte yabancısı olmadığımız Alp Kadın'dır.

KAYNAKLAR

Adiloğlu, Adilhan. "Karaçay-Malkar Nart Destanlarının Kadın Kahramanı: Satanay Biyçe". Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi 18 (2004): 7-25.

Akyüz, Çiğdem. "Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi". Mukaddime 1 (2010): 169-180.

Anıl, Adile Yılmaz. "Kutadgu Bilig'de Kadın". Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi *32* (2004): 1-9.

Arı, Bülent, Karateke, Ercan. "Dede Korkut Hik**âyeler**inde Kadın Ve Çocuk Eğitimi". Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7.14 (2010): 275-284.

Bars, Mehmet Emin." Alp Tipi Kavramı Çerçevesinde Manas". Tarih Okulu Dergisi.7. XVII (2014): 345-357.

Bars, Mehmet Emin. "Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri". International Journal Of Languages' Education And Teaching Volume 3 (2014): 127.

Başar, L.K. "Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı Eğitimi". Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4 (2012):1009-1017.

Başkan, Seyfi. "Bazı Atatürk Resimlerinden Örneklerle Cumhuriyet Resminde Figür". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XXI.63 (2005): 1045-1069.

Bulut, Sedef. "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi Ve Orta Asya Referansı". Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 10 (2013):313-336.

Chirli, Nadejda. "Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi". Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic 3.7 (2008): 295-305.

Ergin, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. Ankara: TTK Yayınları, 1989.

Girgin, Figen. Cumhuriyet Sonrası Türk Resim Sanatı'nda **Yöresel Motifler**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, 2009.

Günay, Umay. Manas Destanı'ndaki Kadın Adları İle İlgili Bir Deneme. Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı. Haz. Metin Özarslan, Özkul Çobanoğlu. Ankara: Folkloristik. 1998.

Kaya, Muharrem. "Türk Halk Anlatılarında Kadın". Toplumbilim 15 (2002): 49-54.

Keser, Nimet. İktidarın Resmi Tek Parti Dönemi Türk Resmi. Adana: Karahan Yayınları. 2012.

Osma, Kıvanç. "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın **İ**mgesi". Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi 30.1 (2006): 89-107.

Öncül, Kürşat. "Dede Korkut Hikayelerinde Savaşçı Kadın Tipi Ve Animus Kavramı". Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic 3.2. (2008): 576-581.

Özdemir, Nuray. "Milli Mücadelede Kadın Desteği:- Bolu Müdafa-İ Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal Of Social Sciences 2.23 (2011): 49-63.

Saçkesen, Ahmet. "Er Tabıldı Destanında Kadın Tipler". Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, 2.3 (2007): 489-495.

Sağ, Vahap. "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını Ve Atatürk". C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi 2.1(2001): 9-23.

Söylemez, Orhan, Lezzet, Aliyeva. "Alpamış Batır Ve Er Targın Destanlarında Kahraman, Kadın Ve At Motifleri Üzerine Bir Deneme". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 14 (2000):35-45.

Şahin, Cemile, Şahin, Mustafa. "Osmanlı Son Dönemi İle Milli Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasî Ve Askerî Faaliyetleri". Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi 2 (2013): 53-72.

Şen, Semra. "Oğuz Kağan Destanında Ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 21(2003): 123-128.

Uygur, Hatice Kübra. *Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın Statüsü*. Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Kongresi. 2013.

Yardımcı, Mehmet. Türk Destanlarında Tipler Ve Motifler, Destanlar. Ankara: Ürün Yayınları, 2007.

Yazıcı, Nevin. "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü". Akademik Bakış 5.9 (2011): 245-264.